

Moralni argument

Golubić, Eugen

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:706925>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Eugen Golubić
Moralni argument
Diplomski rad

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Eugen Golubić
Moralni argument
Diplomski rad

JMBAG:

Studijski program i smjer: Sveučilišni diplomski STUDIJ Filozofije i Povijesti

Mentorica: prof. dr. sc. Aleksandra Golubović

Komentor: prof. dr. sc. Boran Berčić

Rijeka, 2024.

Izjava o izvornosti

Ovim putem izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojega rada te da se u njegovoj izradi nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

U Rijeci, _____ Potpis

Sadržaj

Sažetak.....	
Abstract.....	
Uvod.....	1
1. Meta-etika.....	3
1.1. Moralni realizam.....	4
1.2. Moralni anti-realizam.....	5
1.2.1. Subjektivizam.....	6
1.2.2. Teorija pogreške.....	6
1.2.3. Emotivizam.....	8
2. Moralni argument.....	9
2.1. Prva premisa.....	12
2.2. Druga premisa.....	15
2.3. Teorija božanskih zapovijedi.....	17
3. Naturalističko objašnjenje morala.....	18
3.1. Teorija evolucije.....	23
3.2. Teorija igara.....	25
3.3. Društveni ugovor.....	28
3.4. Usporedba teizma i naturalizma.....	29
Zaključak.....	30
Literatura.....	31

Sažetak

Rad se bavi istraživanjem moralnog argumenta Williama Lanea Craiga, koji tvrdi da objektivne moralne vrijednosti i dužnosti ne mogu postojati bez Božjeg postojanja. Ključna premisa u argumentu jest da ako Bog ne postoji, ne postoje ni moralne vrijednosti i dužnosti. Druga premisa argumenta brani i oslanja se na moralni realizam. Argument se stavlja u kontekst meta-etike te se teistička etika uspoređuje s drugim meta-etičkim teorijama. Osim prigovora na sam argument, u radu se izlaže Eutifronova dilema kao ustrajni izazov teoriji božanskih zapovijedi. Nakon analize moralnog argumenta rad istražuje naturalističko objašnjenje morala. Takvo objašnjenje temelji se na teoriji evolucije, teoriji igara i teoriji društvenog ugovora. Cilj takvog pristupa je ispitati može li se objasniti moral pozivajući se na istraživanja iz prirodnih i društvenih znanosti te može li to zamijeniti teistički pristup moralu te koje su prednosti i nedostaci oba pristupa.

Ključne riječi: moralni argument, William Lane Craig, naturalizam, teorija božanskih zapovijedi, Eutifronova dilema

Abstract

This paper is about the moral argument presented by William Lane Craig which claims that, without the existence of God, objective moral values and duties cannot exist. The key premise of this argument is that without the existence of God, objective moral values and duties do not exist. The second premise defends and relies on moral realism. The argument is placed in the context of metaethics, comparing theistic ethics with other metaethical theories. Apart from the objections to the argument itself, in this paper the Euthyphro dilemma is presented as a persistent challenge to the divine command theory. After the analysis of the argument, this paper continues with the exploration of naturalistic explanation of morality. The explanation of this kind is based on the theory of evolution, game theory and social contract theory. The aim of such approach is to examine whether morality can be explained by appealing to the findings of natural and social sciences and whether it can replace the theistic approach to morality by examining advantages and disadvantages of both positions.

Key words: moral argument, William Lane Craig, naturalism, divine command theory, Euthyphro dilemma

Uvod

Moralni argument ili argument iz morala jedan je od a posteriori argumenata za postojanje Boga. Argument ima više inačica i verzija, ali osnovna ideja mu je dokazati da je Bog najbolje objašnjenje za postojanje objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti.¹ Bog se u teizmu i najviše kršćanskoj tradiciji uzima kao svemogućee, sveznajuće i moralno savršeno biće.² U radu nastojim odgovoriti na pitanja postojanja objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti te objašnjenja morala. Cilj rada je pokazati kako Bog nije potreban za objašnjenje moralnih vrijednosti i dužnosti te da je naturalistička teorija ontološki prihvatljivija. Iako se ovim pitanjem prvenstveno bave meta-etika i filozofija religije, vjerujem da bi do napretka u dolaženju do odgovora pomogla interdisciplinarnost u znanosti i korištenje drugih filozofskih disciplina.

U prvom poglavlju predstaviti ću meta-etiku, čime se bavi i koje su njene osnovne podjele i teorije. Početi ću s objašnjenjem osnovnog moralnog realizma i drugih teorija poput emotivizma i teorije pogreške. Nakon predstavljanja argumenata i prigovora za meta-etičke teorije, izložiti ću deduktivan moralni argument koji koristi W. L. Craig. Craigov argument je uvjerljiv i popularan među mnogim teistima te ima jasnu i jednostavnu formulaciju.

Prikazati ću definiciju pojmova koje Craig navodi te nakon toga analizirati premise. Pritom evaluiram dokaze i prigovore koji idu u prilog ili protiv Craigovog argumenta kako bih pokazao zašto ne moramo prihvatiti njegov argument kako bismo dokazali Boga. Nakon toga izložiti ću implikacije Craigovog moralnog argumenta kao što je teorija božanskih zapovijedi te izazova poput Eutifronove dileme.

Nakon izlaganja Craigovog argumenta ponuditi ću objašnjenje morala alternativnog teizmu. Cilj je pokazati kako nam naturalističko objašnjenje morala nudi jednostavniju i ontološki ekonomičniju teoriju. Pritom ću pojasniti teorije kao što su teorija evolucije, teorija igara i teorija društvenog ugovora na koje se oslanjam u argumentaciji te ponuditi zaključak na najbolje objašnjenje navodnih moralnih vrijednosti i dužnosti.

¹ Moral Arguments for the Existence of God <https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 14.7.2024.)

² Berčić 2012., str. 296.

Za kraj ću rezimirati zaključke svih poglavlja te pokazati kako je pitanje morala povezano s drugim filozofskim disciplinama te kako nam druge znanosti mogu pomoći u pronalasku odgovora na pitanje morala. Nakon odgovora na prigovore koji se mogu uputiti takvoj teoriji, razmotriti ću naturalističko objašnjenje morala u kontekstu meta-etike i njenih teorija.

Osnovna literatura kojom se koristim u radu sadržava radove Williama Lanea Craiga kako bih pokazao njegove tvrdnje i argumentaciju. U pojašnjenju meta-etičkih teorija koristim se autorima udžbenika kao što su Andrew Fisher, Boran Berčić i Tomislav Bracanović. Prilikom izlaganja moralnog argumenta koristim druge teističke autore osim W. L. Craiga poput Aleksandre Golubović, Briana Daviesa, Joshue Rasmussena, Richarda Swinburnea, kao i ne-teističke poput Erika Wielenberga, Grahama Oppya, J. L. Mackiea, Alexa Rosenberga i Wessa Morristona. Teoriju evolucije i njene implikacije prikazati ću udžbenicima iz filozofije znanosti, a teoriju igara kroz radove Richarda Dawkinsa i Roberta Axelroda. Prilikom obrade društvenog ugovora predstaviti ću ključne autore poput Hobbesa i Lockeja te procijeniti razloge za sklapanje društvenog ugovora dok ću se u vlastitom objašnjenju morala oslanjati na zaključke iz drugih znanosti i filozofskih disciplina.

1. Meta-etika

Što je dobro? Što je ispravno? Postoje li vrijednosti? Kako se ljudi trebaju ponašati? Imam li razloga činiti dobro? Sve su to pitanja na koja nastoji odgovoriti etika ili filozofija morala.³ Etika je filozofska disciplina koja proučava moral no možemo postaviti pitanje što je moral? Kad bismo to pitanje postavili laicima koji se ne bave filozofijom, njihov odgovor u kojem traže definiciju morala zacijelo bi uključivao tvrdnju da je moral prvenstveno karakteristika ljudske vrste, da istražuje ljudsko ponašanje te da se bavi pitanjem dobra i zla ili pravednošću zakona i društvenih normi. Prilikom definiranja svojih pojmova, filozofi se oslanjaju na intuicije većine ljudi. Stoga, moral u njegovoj osnovi možemo definirati upravo kao skup pravila, normi i zakona po kojim funkcionira određeno društvo, odnosno načinom na koji pojedinac uređuje svoje odnose s drugim ljudima i društvom u cjelini.⁴ Iako se moral i etika često koriste kao sinonimi, moral se fokusira na praktično djelovanje poput proučavanja običaja, navika i zakona ljudi i društva dok etika uključuje odgovore na praktična i teorijska pitanja.⁵ Etika se dijeli na tri osnovna dijela: primijenjenu etiku, normativnu etiku i meta-etiku.⁶ Kako bismo bolje shvatili meta-etiku i njen odnos s normativnom i primijenjenom etikom, možemo razmotriti analogiju etike kao nogometnu igru.⁷ Sami igrači predstavljaju primijenjene etičare koji se suočavaju sa stvarnim situacijama. Nogometni sudac koji interpretira pravila igre predstavlja normativnu etiku, a meta-etičar je u ovoj analogiji analitičar ili stručnjak koji komentira utakmicu i nastoji shvatiti samu igru.⁸ Primijenjena etika proučava konkretna pitanja kao što su zaštita i prava životinja, pornografija, abortus, eutanazija ili smrtna kazna.⁹ U normativnoj etici filozofi nastoje odgovoriti na pitanje što je moralno ispravno ili neispravno, odnosno pružiti teoriju koja bi odredila što ljudi trebaju činiti, a što ne smiju.¹⁰ S druge strane, u meta-etici se nastoji otkriti priroda, istinitost i izvor vrijednosti i ostalih moralnih pojmova.¹¹ Možemo reći da se meta-etika bavi temeljima etike te se pita što je zapravo etika ili moral. Moral

³ Berčić 2012., str. 127.

⁴ Golubović 2020., str. 54.

⁵ Ibid.

⁶ Berčić 2012., str. 127.

⁷ Fisher 2011., str. 1.

⁸ Fisher 2011., str. 2.

⁹ Bracanović 2018., str. 4.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Berčić 2012., str. 200.-201.

možemo sagledati u više aspekata istraživanja. Možemo postaviti pitanje u terminu ontologije, tj. na koji način postoje moralne vrijednosti i dužnosti?¹² Sljedeći način na koji se može istraživati meta-etika jest u pogledu istinosnih vrijednosti. S jedne strane, kognitivizam tvrdi da u slučaju kad se izražava moralna tvrdnja da je riječ o vjerovanju koje može biti istinito ili neistinito.¹³ Na primjer, tvrdnja: „Ubojstvo je loše“ za kognitiviste izražava vjerovanje koje može biti istinito ili neistinito. S druge strane, nekognitivisti negiraju da moralne tvrdnje izražavaju vjerovanja ili istinosnu vrijednost nego one izražavaju neko drugo stanje poput emocija.¹⁴ Također možemo govoriti o semantičkom pitanju o vrijednostima te psihološkom, tj. prirodi moralne motivacije.¹⁵

1.1. Moralni realizam

U svakodnevnom govoru često tvrdimo kako je nešto dobro ili loše. Na primjer kažemo kako smo prisustvovali dobroj utakmici ili da je netko dobar prijatelj. Što je to dobro? Je li nešto dobro zato što smatramo da je dobro ili smatramo da je nešto dobro zato što je to doista dobro?¹⁶ Ako vjerujemo da je nešto dobro zato što je to doista dobro prihvaćamo moralni realizam. Moralni realizam je meta-etička teorija koja tvrdi kako postoje moralna svojstva nezavisno od toga što ljudi vjeruju.¹⁷ Moralni realisti su kognitivisti što znači da vjeruju kako moralne rečenice imaju istinosnu vrijednost.¹⁸ Sljedeću tvrdnju koju moralni realisti zastupaju je da su barem neke moralne rečenice istinite.¹⁹ Važan zastupnik moralnog realizma na početku 20. stoljeća bio je G. E. Moore kojeg smatramo začetnikom suvremene meta-etike, a vjerovao je kako je dobro ne-prirodno svojstvo koje spoznajemo posebnom intuicijom.²⁰ Moore je raspravu o dobrom započeo tzv. „argumentom otvorenog pitanja“ prema kojem je tvrdio kako ne možemo definirati

¹² Berčić 2012., str. 201.

¹³ Fisher 2014., str. 6.

¹⁴ Fisher 2014., str. 7.

¹⁵ Berčić 2012., str. 201.

¹⁶ Berčić 1995., str. 3.

¹⁷ Fisher 2014., str. 55.

¹⁸ Berčić 1995., str. 3.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Berčić 2012., str. 200.

dobro.²¹ Kako bismo shvatili na što je mislio, možemo usporediti dobro kao žuto. Većina nas je vidjela žutu boju i znaju na što se misli kad se spomene žuta boja. Prema tome, kao što vidimo žutu boju, na sličan način vidimo moralne istine, smatrao je Moore.²² Upitno je mogu li se moralna svojstva shvatiti kao sekundarna, ali shvaćamo Mooreovu intuiciju.²³ Iako se moralni realisti slažu oko ključnih tvrdnji, razlikujemo više vrsta moralnog realizma. Jedna od distinkcija koju možemo spomenuti je između moralnog realizma naturalizma i moralnog realizma supernaturalizma. Moralni realisti naturalisti vjeruju da moralna svojstva postoje, ali ona nisu različita od prirodnih, tj. ne-moralnih svojstava.²⁴ S druge strane, moralni realisti supernaturalisti vjeruju kako su moralna svojstva različita od prirodnih, tj. ne-moralnih svojstava. Pod moralne supernaturaliste možemo ubrojiti teističku etiku koja moral utemeljuje u Bogu i moralni platonizam koji na moralna svojstva gleda kao na apstraktne entitete. Moralni realizam kao teorija ima svoje prednosti. Svakako se u svakodnevnom životu ponašamo kao da moralne činjenice i dužnosti postoje neovisno od nas. One nisu samo naše preferencije.²⁵ Također naš osjećaj moralnog napretka te mogućnost rasprave i dolaska do objektivnih odgovora oko moralnih pitanja ima više smisla pod pretpostavkom moralnog realizma.²⁶ Međutim mnoge moralne norme i propisi čine se nejasnim te se ne čini kao da postoji jasan odgovor. Primjeri iz praktične etike kao i brojne etičke dileme ukazuju na to da nema jasnog odgovora. Iako se to čini kao izazov za moralni realizam, moralni realist može ukazati na to kako mnoga znanstvena pitanja poput interpretacije kvantne mehanike nemaju jasan odgovor. Možemo li usporediti znanstvena i moralna pitanja, ostaje otvorenim pitanjem.

1.2. Moralni anti-realizam

Osnovna tvrdnja moralnog anti-realizma je ta da odbacuje postojanje objektivnih moralnih istina. Prema moralnom anti-realizmu, X je dobro zato što smatramo da je dobro.²⁷ Važan argument koji se koristi kako bi se podržao moralni anti-realizam jest tzv. argument iz

²¹ Fisher 2014., str. 12.-13.

²² Berčić 2012., str. 210.

²³ Berčić 1995., str. 41.-42.

²⁴ Berčić 1995., str. 14.

²⁵ Fisher 2014., str. 56.-57.

²⁶ Fisher 2014., str. 57.-58.

²⁷ Berčić 1995., str. 3.

različitosti koji dovodi u sumnju jedan ispravan moral kad postoji više različitih morala.²⁸ Umjesto na objektivnost, moralni anti-realizam se usredotočuje na subjektivne ili emocionalne aspekte morala, ali ne postoji jedna jedinstvena anti-realistička pozicija. Anti-realizam uključuje kognitivističke teorije poput teorije pogreške i ne-kognitivističke teorije poput emotivizma.

1.2.1. Subjektivizam

Subjektivizam je teorija prema kojoj rečenice imaju istinosnu vrijednost, ali istinosna vrijednost ovisi o subjektivnom stanju osobe, a ne zavisi od toga kakva je objektivna stvarnost.²⁹ Istine i vrijednosti prema tome su rezultat subjektivnih stanja, ali subjektivistički smatraju da upravo zato rečenice imaju istinosnu vrijednost.³⁰ Ako istinosna vrijednost moralnih rečenica ovisi o subjektivnom stanju osobe, tako, na primjer, rečenica „Loše je krasti“ je istinita ako i samo ako je izgovara onaj koji ne odobrava krađu.³¹ Subjektivizam time odbacuje ideju da postoje univerzalne istine koje vrijede za sve ljude. Na taj način on prihvaća kako su ljudska iskustva oblikovana kulturom i životnim okolnostima. S druge strane, moralni realisti vjeruju kako istinosna vrijednost moralnih rečenica ne ovisi o našim subjektivnim stanjima, već je njena istinitost nezavisna od naših stavova i vjerovanja.

1.2.2. Teorija pogreške

Teorija pogreške je meta-etička teorija koju je formulirao John L. Mackie koja prihvaća tvrdnju da moralne rečenice imaju istinosnu vrijednost.³² On je vjerovao kako je ne-kognitivizam neadekvatan za moralni diskurs, stoga moramo govoriti o moralu u obliku istinosnih vrijednosti.³³ Ono po čemu se Mackie razlikuje od drugih kognitivista poput moralnih realista je to da vjeruje kako nema objektivnih moralnih vrijednosti, a svi naši moralni sudovi su sustavno

²⁸ Berčić 1995., str. 54.

²⁹ Berčić 1995., str. 3.- 4.

³⁰ Berčić 1995., str. 4

³¹ Ibid.

³² Berčić 1995., str. 5.

³³ Fisher 2014., str. 40.

pogrešni.³⁴ To ne znači da je rečenica „Pero je dobar“ neistinita zato jer je Pero loš nego je neistinita jer ne postoje nikakva moralna svojstva. Rečenice poput „Pero je dobar“ i „Pero je loš“ jednako su neistinite jer ne postoji moralna stvarnost.³⁵ Na sličan način možemo govoriti o likovima iz neke priče ili filma. Iznosimo tvrdnje o tom svijetu, iako taj svijet ne postoji u našem svijetu već je proizvod naše mašte. Mackie se pita zašto ljudi imaju toliko različite moralne norme, pod pretpostavkom da je moralni realizam istinit.³⁶ Moralni realist može ukazati na nesuglasice među znanstvenom zajednicom no time samo podupire Mackiejevu tezu. Mackie vjeruje da se neka moralna pitanja ne mogu razriješiti niti kad bismo se svi složili oko vjerovanja u iste ne-moralne činjenice, tj. možemo imati ista ne-moralna vjerovanja, a drugačija moralna vjerovanja.³⁷ No osim argumenta iz različitosti, Mackie nudi snažniji argument. Mackie se pita kakva bi to bila moralna svojstva kad bi postojala. Argument iz čudnosti tvrdi da bi moralna svojstva bila sasvim drugačija od drugih ne-moralnih, tj. fizičkih svojstava u svijetu.³⁸ Ona se ne uklapaju u našu znanstvenu sliku svijeta.³⁹ Razmotrimo primjer djevojčice koja je svjedočila mučenju neke mačke. Djevojčica vjeruje kako je to moralno loš postupak no je li bolje objašnjenje tog vjerovanja objašnjenje prema kojem je to doista moralno loš postupak ili se to vjerovanje može objasniti pozivajući se na psihologiju i odgoj te djevojčice?⁴⁰ Svakako možemo objasniti vjerovanje djevojčice u terminima fizičkih uzroka, tj. pozivanjem na empirijske znanosti te prema tome nema razloga pretpostaviti da djevojčica vjeruje kako je mučenje mačke loše zato što je to loš postupak.⁴¹ Čini se kako je objašnjenje u kojem se pozivamo na prirodne činjenice kako bismo objasnili moralno vjerovanje ontološki jednostavnije i eksplanatorno dovoljno i prihvatljivije nego pozivanjem na postojanje moralnih činjenica.⁴² To ne znači nužno da moralne činjenice ne postoje, ali kako njima ne možemo objasniti ništa dodatno što možemo objasniti pomoću znanosti i fizičkih činjenica i uzroka, to nam daje razlog da odbacimo tvrdnju da moralne činjenice doista postoje.⁴³

³⁴ Fisher 2014., str. 39.

³⁵ Berčić 1995., str. 5.

³⁶ Fisher 2014., str. 40.-41.

³⁷ Fisher 2014., str. 41.

³⁸ Fisher 2014., str. 43.

³⁹ Bracanović 2009., str. 32.

⁴⁰ Berčić 1995., str. 8.

⁴¹ Berčić 1995., str. 16.

⁴² Berčić 1995., str. 9.-10.

⁴³ Berčić 1995., str. 10.

1.2.3. Emotivizam

Emotivizam je meta-etička teorija koja negira da moralne činjenice imaju istinosnu vrijednost, a samim time čini besmislenima tvrdnje da su neke istinite ili da ovise o svijetu nezavisno od nas.⁴⁴ Prema emotivizmu moralne rečenice izražavaju emocije poput odobravanja ili neodobravanja.⁴⁵ Kako emocije nemaju istinosnu vrijednost, ne mogu biti istinite ili neistinite.⁴⁶ Što onda znači kada kažemo da je neka radnja dobra ili loša? Ako je neka radnja poput pomaganja drugim ljudima dobra zapravo kažemo „Hura pomaganje“, a ako je neka radnja poput krađe loša, zapravo kažemo „Buu krađa“.⁴⁷ Začetnik teorije, A. J. Ayer, se u formulaciji teorije oslanja na princip verifikacionizma koji je dominirao u zapadnoj analitičkoj filozofiji prve polovice 20. stoljeća. Prema principu verifikacionizma, rečenica je smisljena ako i samo ako možemo provjeriti njezino značenje analitički ili empirijski.⁴⁸ Prednost emotivizma je što objašnjava prirodu naše moralne motivacije.⁴⁹ Emocije svakako igraju golemu ulogu u našem moralnom rasuđivanju i djelovanju. Ako su moralne tvrdnje izraz naših emocija, onda ćemo lakše razmijeti kako različite osobe imaju različita moralna stajališta bez potrebe pozivanja na moralne standarde koji postoje nezavisno od nas. Međutim ako su prema emotivizmu naše moralne tvrdnje zapravo izraz ne-kognitivnih stanja poput emocija, kako možemo imati racionalnu raspravu u etici? Čini se da u etici moramo navoditi razloge za naša vjerovanja i postupke.⁵⁰ Dakle, emotivizam dobro objašnjava prirodu naše moralne motivacije, različita moralna stajališta i ulogu emocija u etici, ali kako onemogućava etičku raspravu, nakon odbacivanja principa verifikacije u drugoj polovici 20. stoljeća, sve se više napušta emotivizam u meta-etici.

⁴⁴ Berčić 1995., str. 3.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Fisher 2014., str. 26.

⁴⁷ Berčić 2012., str. 205.

⁴⁸ Fisher 2014., str. 27.

⁴⁹ Berčić 2012., str. 206.

⁵⁰ Berčić 2012., str. 207.

2. Moralni argument

Moralni argument jedan je od a posteriori argumenata za Božje postojanje što znači da mu je cilj, na temelju postojanja morala, tj. navodnih objektivnih moralnih svojstava, činjenica ili vrijednosti pokazati kako one upućuju na Božje postojanje. Bog kakvog se želi dokazati je osobno nadnaravno biće koje ima svojstva svemogućnosti, sveznanja i moralne savršenosti.⁵¹ Iako se sam argument može koristiti za dokazivanje generičnog Boga, tj. Boga koji je prihvatljiv za različite religijske tradicije kao što su kršćanstvo, judaizam i islam ili čak za osobe koje nemaju specifičnu religijsku pripadnost, William Lane Craig se fokusira na dokazivanje judeo-kršćanskog Boga, tj. Boga prikazanog u Bibliji. Prema tome, u dokazivanju Boga putem morala bit će naglasak na biblijskom, tj. kršćanskom Bogu. Korisno je napomenuti da čak ako argument nije dobar, to ne znači da Bog kakvog se želi dokazati ne postoji već možemo koristiti druge argumente u prilog teizmu, ali ne i moralni argument.

Korijeni moralnog argumenta mogu se pratiti unatrag do antičkih filozofa poput Platona i Aristotela, a razvijao se kroz srednjovjekovne mislioce poput Tome Akvinskog. Platon je u svojoj filozofiji govorio o ideji Dobrog kao nečeg transcendentnog što su kršćani u kasnijim razdobljima identificirali s biblijskim Bogom. S druge strane, Aristotel je svojim naglaskom na teleologiju, tj. svrhu i krajnje dobro nadahnuo kršćanske mislioce poput Tome Akvinskog koji je, spojivši Platonovu i Aristotelovu filozofiju, u “četvrtom putu” iz stupnjevanja Boga prepoznao kao maksimalno “dobro, istinito i lijepo”.⁵² Ipak, najčešće se smatra da je Immanuel Kant dao ključan doprinos razvoju moralnog argumenta u njegovom modernom obliku. Kant je tvrdio da postojanje moralnog zakona zahtijeva postojanje onoga koji ga je dao, odnosno Boga.⁵³ Tijekom 20. stoljeća razvijale su se različite inačice moralnog argumenta u djelima autora poput Johna Henryja Newmana i C. S. Lewisa.⁵⁴ J. H. Newman je vjerovao kako ljudska savjest dokazuje postojanje Boga dok je C. S. Lewis Boga vidio kao standard za moralni zakon.⁵⁵ U suvremeno

⁵¹ Golubović 2020., str. 78.

⁵² Moral Arguments for the Existence of God: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 29.6.2024.)

⁵³ Moral Arguments for the Existence of God: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 29.6.2024.)

⁵⁴ Moral Arguments for the Existence of God: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 29.6.2024.)

⁵⁵ Mackie 1982., str. 103.-104.

vrijeme moralni argument stekao je popularnost zahvaljujući američkom filozofu i kršćanskom teologu i apologetu Williamu Laneu Craigu. William Lane Craig nastoji deduktivnim moralnim argumentom pokazati kako postojanje objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti ukazuje na postojanje Boga kao njihov ontološki temelj.⁵⁶ Argument se obično prikazuje ovako:

1. Ako Bog ne postoji, ne postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti.
2. Objektivne moralne vrijednosti i dužnosti postoje.
3. Dakle, Bog postoji.

Argument je valjan u formi *modus tollens* te ga Craig obično tako predstavlja no može se predstaviti i u formi *modus ponens*. Dakle, konkluzija je istinita pod uvjetom da su premise istinite. Prije analize samog moralnog argumenta, potrebno je definirati pojmove koje William Lane Craig koristi u svojim radovima. Craig razlikuje pojmove vrijednosti i dužnosti. Za Craiga, kada govorimo o vrijednostima, govorimo o nečem što je dobro ili loše, dok se dužnosti tiču ispravnog i pogrešnog.⁵⁷ Kako bismo razumijeli na što Craig misli uzmimo na primjer neko zanimanje poput liječnika. Moj izbor da upišem medicinu i postanem liječnikom mogao bi se smatrati moralno vrijednim jer spašavam živote i brinem o drugima no ništa me ne obvezuje da to učinim. S druge strane, ako naiđem na dijete koje se nalazi u opasnosti, moja namjera da ga spasim predstavljala bi oblik moralne dužnosti. Ako svojim nemarom dopustim da se dijete ozlijedi ili smrtno strada, to bi predstavljalo kršenje dužnosti da spasim druge osobe u nevolji.

Sljedeće što Craig pojašnjava je razlika između objektivnosti i subjektivnosti. Reći da je nešto objektivno znači da je neovisno o tome što ljudi misle ili vjeruju dok subjektivno ovisi o tome što ljudi misle i vjeruju, tj. nije objektivno.⁵⁸ Mnogi će se složiti s Craigom da je holokaust bio objektivno loš, iako su nacisti bili uvjereni da čine ispravnu stvar te bi ostao objektivno loš čak da su nacisti pobijedili u Drugom svjetskom ratu i uvjerali ljude da je bio ispravan.⁵⁹ Iako se međusobno ne isključuju, potrebno je napraviti distinkciju između objektivnih i apsolutnih vrijednosti i dužnosti. Objektivne moralne vrijednosti i dužnosti ne ovise o ljudskom mišljenju dok apsolutne moralne vrijednosti i dužnosti vrijede u svim slučajevima bez iznimke. Na primjer,

⁵⁶ Craig 2008., str. 172.

⁵⁷ Craig 2008., str. 172.-173.

⁵⁸ Craig 2008., str. 173.

⁵⁹ Ibid.

ubojstvo je za Craiga objektivno loše, ali nije apsolutno loše budući da postoje iznimke poput samo-odbrane ili spašavanja tuđih života gdje je dozvoljeno oduzeti život napadaču.⁶⁰

Prvo što se na Craigovom argumentu može pokazati jest da je nečiji *modus ponens* tuđi *modus tollens*. Recimo da je prva premisa predstavljena u obliku:

(1) Ako postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti, onda Bog postoji.

Time bi (2) ostalo isto no skeptik ili ne-teist koji na temelju drugih argumenata poput postojanja zla u svijetu, kontradiktornosti Boga kao metafizičkog entiteta ili nekog drugog argumenta ima razloge zaključiti kako Bog ne postoji. Recimo da imamo premisu (1) „Ako postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti, onda Bog postoji.“ Skeptik ili ne-teist bi u drugu premisu mogao staviti tvrdnju da (2) „Bog ne postoji“. Time bi zaključak argumenta glasio: (3) „Ne postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti.“ Mnogi ne-teisti koji prihvaćaju moralni realizam ne bi se složili s takvim argumentom, ali za ne-teista koji je uvjeren da Bog ne postoji, a nema razloga prihvatiti postojanje objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti, moralni argument gubi svoju snagu i ne uspijeva uvjeriti ne-teističke moralne anti-realiste. Iako Craig brani Božje postojanje i drugim argumentima, čini se kako je ne-teist koji je uvjeren da Bog ne postoji opravdan odbaciti i moralni realizam. W. L. Craig i pobornici njegovog argumenta moraju obraniti obje premise: 1. pokazati povezanost postojanja Boga sa objektivnim moralnim vrijednostima i dužnostima, te: 2. samu objektivnost moralnih vrijednosti i dužnosti. Dakle, osim valjanosti, kako bi Craig i pobornici njegovog argumenta uvjerali razumne protivnike, moraju pokazati zašto je razumnije prihvatiti obje premise, ali se i od suparničke metafizičke teorije poput naturalizma također očekuje da objasni moral bez razvodnjavanja ključnih karakteristika morala.⁶¹

2.1. Prva premisa

⁶⁰ Craig 2008., str. 194.

⁶¹ Moral Arguments for the Existence of God: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 29.6.2024.)

Prva premisa Craigovog moralnog argumenta tvrdi da ako Bog ne postoji, ne postoje ni objektivne moralne vrijednosti i dužnosti. Čini se da je religijsko zasnivanje etike vrlo rašireno među mnogim autorima.⁶² Također, prema nekim istraživanjima se čini kako su religiozni ljudi spremniji volontirati i donirati novac u dobrotvorne svrhe.⁶³ Moguće je da bi neki od religioznih ljudi bili manje moralni kad bi prestali vjerovati u Boga.⁶⁴ S druge strane, kršćani čine veći postotak zatvorske populacije od ateista, dok veći stupanj religioznosti obitelji, povećava vjerojatnost obiteljskog nasilja i seksualnog zlostavljanja djece.⁶⁵ No, argument ne tvrdi da je naše vjerovanje u Boga nužno za objektivnost moralnih vrijednosti i dužnosti nego tvrdi kako je Bog ontološki temelj za postojanje moralnih vrijednosti i dužnosti. W. L. Craig razlikuje pitanja moralne ontologije od moralne epistemologije. Moralnu ontologiju zanima postoje li doista objektivne moralne vrijednosti i dužnosti, dok moralna epistemologija proučava na koje načine ljudi dolaze do moralnih vjerovanja.⁶⁶ Mnogi smatraju da postoji određena povezanost između morala i religije.⁶⁷ Manjkavosti morala utemeljenog na čovjeku poput fanatizma, dogmatizma ili individualizma sugeriraju nam da bismo objašnjenje morala trebali tražiti u religiji, tj. izvan ili iznad čovjeka i društva.⁶⁸ Moralni principi od nas ponekad zahtijevaju da se odupremo ljudskom autoritetu ili da činimo više od onoga što društva očekuju ili propisuju.⁶⁹ No, je li to dovoljno da se obrani teza da bez Boga, ne bi postojao objektivni moral? Iako primijećujemo da se moral i religija često pojavljuju zajedno, to ne znači da jedno uzrokuje drugo ili da znamo je li religija uzrok ili posljedica morala.⁷⁰ Uostalom, sam moral koji se temelji na religiji nam nije garancija bijega od fanatizma, dogmatizma ili individualizma, posebice među protestantskim denominacijama. Kako Craig nastoji obraniti ovu premisu argumenta? On uočava da svatko od nas živi svoj život prema određenim vrijednostima.⁷¹ Craigova argumentacija se temelji na ideji kako su bez Boga vrijednosti koje smatramo obvezujućima, a ne samo preferencijama poput omiljenog ukusa hrane ili društvenih konvencija poput vožnje automobila na desnoj ili lijevoj

⁶² Berčić 2012., str. 296.

⁶³ Bracanović 2018., str. 30.-31.

⁶⁴ Davies 1993., str. 172.

⁶⁵ Stenger 2007., str. 194.

⁶⁶ Craig 2008., str. 176.

⁶⁷ Everitt 2004. str. 128.

⁶⁸ Golubović 2020., str. 62.

⁶⁹ Mackie 1982., str. 102.

⁷⁰ Lataster 2018., str. 108.

⁷¹ Craig 2008., str. 172.

strani, u konačnici subjektivne ili iluzorne.⁷² Drugim riječima, kad ne bi bilo Boga, koji bismo razlog imali za vjerovanje da su naše norme objektivne i obvezujuće, a ne rezultat društvenih konvencija ili osobnog mišljenja?⁷³ Kao posljedica biološko-društvenih pritisaka, moral je pomogao ljudskoj vrsti da preživi, ali Craig ne vidi razlog zašto bi ateist tvrdio da u tom slučaju moral koji postoji je objektivan.⁷⁴ Ako je teizam neistinit, ljudi su samo životinje koje nemaju obveze jedni prema drugima. Da bi dokazao svoju tezu, Craig navodi razne ne-teističke autore poput Richarda Dawkinsa i Michaela Rusea koji se slažu s njegovom prvom premisom.⁷⁵ Upitno je što to dokazuje. Nisu svi ne-teisti moralni realisti. Ateizam nije religija s vlastitom dogmom, jedina zajednička osobina im je da ne vjeruju u Boga no ateisti mogu prihvatiti moralni realizam bez da prihvate postojanje Boga. Nije tako ni da svi teisti prihvaćaju Craigov moralni argument. Kršćanski filozof Richard Swinburne vjeruje kako djelovanje i postojanje Boga ne utječe na postojanje nužnih moralnih istina.⁷⁶ Prema tome, navođenje protivnika koji se slažu s njim može ići u prilog Craigu, ali nije konkluzivan dokaz. Mnogi filozofi vjeruju u objektivan moral koji je nezavisan od Božjeg postojanja.⁷⁷ Još više njih vjeruje u teoriju evolucije. Prema tome, čini se da evolucija za mnoge filozofe ne isključuje postojanje objektivnog morala.⁷⁸ Niti sam Craig ne vjeruje da evolucija negira objektivan moral već one koji koriste teoriju evolucije kako bi osporili objektivan moral optužuje kako čine genetičku pogrešku.⁷⁹ Drugim riječima, kako smo stekli neko vjerovanje nam ne govori je li to vjerovanje istinito ili ne. No, recimo da je Craig u pravu kada tvrdi da ateisti nemaju opravdani razlog vjerovati u objektivne moralne vrijednosti i dužnosti. Ne-teist može slobodno prihvatiti da u odsustvu Boga, ne postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti. Time bi Craig, umjesto da na temelju zajedničkog vjerovanja u objektivnost morala ne-teistu dokaže kako je Bog bolje objašnjenje od ne-teističkih teorija, morao osim dokazivanja Boga ne-teistu dokazati kako su moralne vrijednosti i dužnosti doista objektivne. Kako onda ne-teistički moralni realisti opravdavaju svoje gledište bez pozivanja na Boga? Ne može se isključiti opcija prema kojoj je objektivan moral svojstvo svemira, slično poput nekog fizičkog zakona.⁸⁰ Craig pretpostavlja da ako je ateizam istinit, neke radnje poput

⁷² Craig 2008., str. 172.

⁷³ Craig 2008., str. 172.

⁷⁴ Craig 2008., str. 174.-175.

⁷⁵ (Craig 2008., str. 173.-175.)

⁷⁶ Swinburne 2008., str. 1.

⁷⁷ Lataster 2018., str. 108.

⁷⁸ Lataster 2018., str. 110.

⁷⁹ Craig 2008., str. 179.-180.

⁸⁰ Lataster 2018., str. 110.

incesta i silovanja, mogu biti predmet osude društva, ali nam to ne sugerira zašto su te radnje doista loše.⁸¹ Međutim, moralni realisti nisu dužni prihvatiti Boga kao opravdanje za objektivan moral. Oni se mogu složiti s Craigom da su moralne istine nužne te da ne zahtijevaju daljnje objašnjenje, slično kao što Bog koji je za Craiga metafizički nužan ne zahtijeva daljnje objašnjenje.⁸² Craig želi pokazati kako i neke nužne istine iz područja matematike i metafizike imaju neko objašnjenje odnosno utemeljenje.⁸³ No nije jasno zašto bi moralne činjenice zahtijevale ontološko utemeljenje izvan sebe. Neke znanstvene činjenice nemaju daljnjeg objašnjenja zašto su takve poput naboja elektrona. Zašto neke moralne činjenice ne bi mogle funkcionirati na sličan način, tj. zašto bi morale imati objašnjenje zašto su takve?⁸⁴ Što ljubav, pravdu ili ljubaznost čini dobrim? Za neke filozofe nije očito da je potrebno ontološko utemeljenje, one jednostavno jesu dobre.⁸⁵ Teizam nije jedina teorija koja prihvaća postojanje objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti. Osim teizma, moralni realisti platonisti i moralni realisti naturalisti slažu se kako je moralno vrednovanje postupka određeno ne-moralnim, ali moralno relevantnim činjenicama o tom postupku.⁸⁶ Vrsta metafizičke ili pojmovne relacije prema kojoj su moralna svojstva na neki način određena fizičkim svojstvima naziva se supervenijencija.⁸⁷ Iako su moralne procjene postupaka na neki način određene ne-moralnim, tj. fizičkim, ovu tvrdnju se može prihvatiti bez preuzimanja ontoloških obveza.⁸⁸ Zašto prihvatiti tvrdnju da moralna svojstva superveniraju nad natprirodnim? Graham Oppy sugerira kako ne postoji potreba za božanskim temeljima moralnosti kada se može argumentirati da moralna svojstva superveniraju nad prirodnim svojstvima.⁸⁹ Craig se pita zašto bi prema naturalizmu moralno svojstvo lošosti superveniralo nad primjerice neplaćanjem proizvoda.⁹⁰ Time sam zamijenjuje pitanje moralne ontologije i epistemologije budući da je moguće da se objektivan moral ne poklapa potpuno s ljudskim poimanjem morala.⁹¹ Čini se kako je Craigovoj

⁸¹ Craig 2008., str. 175.

⁸² Lataster 2018., str. 111.

⁸³ Craig 2008., str. 178.

⁸⁴ Fodor 2018., str. 175.

⁸⁵ Fodor 2018., str. 175.-176.

⁸⁶ Berčić 1995., str. 14.

⁸⁷ Jurjako i Malatesti 2022., str. 165.

⁸⁸ Berčić 1995., str. 38.-39.

⁸⁹ Oppy 2006., str. 353.-354.

⁹⁰ Craig 2008., str. 177.

⁹¹ Lataster 2018., str. 112,

argumentaciji potrebno više kako bi dokazao kako bez Boga ne bi postojao objektivni moral. Time ostale teorije moralnog realizma ostaju plauzibilnije od teizma.

2.2. Druga premisa

Druga premisa Craigovog moralnog argumenta je da objektivne moralne vrijednosti i dužnosti postoje. Prisjetimo se što za Craiga znače objektivne moralne vrijednosti i dužnosti. Objektivno bi za Craiga značilo nešto što nije subjektivno, tj. nešto što ne ovisi o ljudskom mišljenju.⁹² Prema tradicionalnom shvaćanju Boga, jedna od njegovih karakteristika je da je on osoba što znači da je umjesto slijepo svjesan sebe i ima volju.⁹³ Kako bi onda postojanje navodnih objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti ukazivalo na Božje postojanje? Craigu se čini plauzibilno tvrditi kako je Božje mišljenje transcendentno i da se razlikuje od ljudskog mišljenja iako bi se mogla prihvatiti tvrdnja da ako je moral objektivni, ono ne ovisi ni o čijem mišljenju pa tako ni Božjem.⁹⁴ Međutim jači argument bi bio da nisu svi uvjereni kako se postojanje objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti uklapa u našu znanstvenu sliku svijeta.⁹⁵ Snažan argument protiv vjerovanja objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti dolazi od J. L. Mackieja koji tvrdi da je pojam objektivnih moralnih svojstava i činjenica toliko različit od svijeta činjenica.⁹⁶ Razmotrimo primjer djevojčice koja je svjedočila mučenju neke mačke. Djevojčica vjeruje kako je to moralno loš postupak no je li bolje objašnjenje tog vjerovanja objašnjenje prema kojem je to doista moralno loš postupak ili se to vjerovanje može objasniti pozivajući se na psihologiju i odgoj te djevojčice?⁹⁷ Čini se kako je objašnjenje u kojem se pozivamo na prirodne činjenice kako bismo objasnili moralno vjerovanje ontološki jednostavnije i eksplanatorno dovoljno i prihvatljivije nego pozivanjem na postojanje moralnih činjenica.⁹⁸ Kako Craig nastoji uvjeriti protivnike u plauzibilnost ove premise? Craig vjeruje kako imamo iskustvo objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti slično kao što imamo iskustvo vanjskog svijeta u kojeg pretjerano ne sumnjamo.⁹⁹ Moralne istine su toliko očite za Craiga da ih možemo

⁹² Craig 2008., str. 173.

⁹³ Berčić 2012., str. 195.-296.

⁹⁴ Fodor 2018., str. 180.

⁹⁵ Bracanović 2009., str. 32.

⁹⁶ Berčić 1995., str. 7.-8.

⁹⁷ Berčić 1995., str. 8.

⁹⁸ Berčić 1995., str. 9.-10.

⁹⁹ Craig 2008., str. 179.

usporediti s greškama u određenim matematičkim istinama poput tvrdnje da je $2+2=4$. Nemoralno ponašanje nije samo društveno neprihvatljivo, ono je za Craiga doista moralni promašaj.¹⁰⁰ Postoje određeni problemi s Craigovim pozivanjem na moralne intuicije, bez obzira koliko je to uvjerljivo nekim ljudima. Craig nastoji dokazati objektivan moral apelirajući na subjektivne intuicije ljudi.¹⁰¹ Pritom zanemaruje vlastitu distinkciju između moralne ontologije i epistemologije. Što to znači? Ako se pozivamo na subjektivne intuicije kako bismo dokazali moral, ne možemo isključiti opciju da objektivan moral postoji, bez obzira znali mi za njega ili ne niti opciju prema kojoj objektivan ne postoji iako svi vjerujemo u njega.¹⁰² Koji je problem pozivanja na intuicije kako bi se dokazao objektivan moral? Intuicije, pa tako i moralne, nisu uvijek pouzdane. Često se pozivanjem na intuicije kako bi se opravdao moral one pokazuju kao arbitrarne ili podložne osobnom iskustvu ili kulturi kojoj pojedinac pripada.¹⁰³ Na primjer, ono što je u jednoj kulturi prihvatljivo ili pohvalno u drugoj kulturi ljude potiče na zgražanje poput homoseksualnih veza. Postavlja se pitanje kako bi različiti ljudi, sa različitim kulturnim pozadinama, utvrdili točnost naših moralnih intuicija? Čak kada bismo se svi složili temeljem naših intuicija oko moralnih tvrdnji, to ne bi dokazalo da je moral objektivan, već intersubjektivan, tj. produkt konsenzusa. Time bi se otvorio put ne-teističkim moralnim teorijama. Međutim postoje drugi razlozi koji bi išli u prilog da postoji objektivan moral. Ne-teisti mogu prihvatiti kako većina kultura ima iste zajedničke moralne principe.¹⁰⁴ Čini se da bi to išlo u prilog Craigovoj premisi da objektivan moral postoji no mnoge moralne tvrdnje su nejasne i podložne interpretaciji.¹⁰⁵ Kad bi naše moralne intuicije bile nepogrešive ili pouzdane, bismo li očekivali tolika neslaganja oko određenih moralnih pitanja poput kloniranja, eutanazije ili etičkih dilema? Religija se u ovom slučaju ne može postaviti kao garancija istinitosti moralnih tvrdnji. Gotovo svaka religija ima određene moralne tvrdnje koje se razlikuju od drugih religija i kultura. Koji je razlog tome? Kad bismo svi vjerovali u istog Boga bismo li tada vjerovali u isti moral?¹⁰⁶ Čini se da ta teza nije potkrijepljena. Samo kršćanstvo uključuje razne denominacije od kojih svaka ima zasebna vjerovanja, teološka i moralna. Čini se da ne-teisti poput naturalista

¹⁰⁰ Craig 2008., str. 180.-181.

¹⁰¹ Lataster 2018., str. 113.

¹⁰² Lataster 2018., str. 113.

¹⁰³ Fisher 2014., str. 79.-80.

¹⁰⁴ Rosenberg 2011. str. 86.

¹⁰⁵ Rosenberg 2011., str. 89.

¹⁰⁶ Lataster 2018., str. 115.

moгу objasniti zajedničke i različite karakteristike morala bolje nego teisti. Sljedeći izazov s kojim se Craig suočava je nastojanje da se moral objasni kroz prizmu evolucijske teorije. Mnogi ne-teisti vjeruju kako je moral nastao evolucijom putem prirodne selekcije te nam kao takav služi za preživljavanje i razmnožavanje.¹⁰⁷ Craigu takva obrana nije uvjerljiva. Napomenuto je kako Craig ne vjeruje da teorija evolucije pobija objektivan moral, već to predstavlja genetičku pogrešku. On sam vjeruje u teoriju evolucije te se oslanja na evolucijski argument protiv naturalizma kojeg zastupa Alvin Plantinga. Argumentom se tvrdi kako nas je evolucija selektirala ne za istinita vjerovanja nego vjerovanja koja nam omogućuju preživljavanje.¹⁰⁸ Plantinga tvrdi da, odsustvom Boga, vjerojatnost naših vjerovanja vrlo je niska budući da nas je evolucija selektirala za preživljavanje, a ne za istinitost. Time bi naša vjerovanja, a tako i moralna, bila evolucijski korisna, ali ne istinita ili objektivna. Skeptik bi mogao prihvatiti takav odgovor te bi time Craigova premisa o postojanju objektivnih moralnih vrijednosti i dužnosti pala u vodu.¹⁰⁹ Možemo postaviti pitanje zašto bi bio slučaj da nas evolucija nije selektirala za istinita vjerovanja. Posjedovanje istinitih vjerovanja svakako doprinosi preživljavanju. Ako se u meni formira vjerovanje da me napada predator kad me doista napada, mogu mu pobjeći i sačuvati vlastiti život.¹¹⁰ Naravno, postoje slučajevi u kojima je posjedovanje neistinitih vjerovanja korisno za preživljavanje. U slučaju da ja vjerujem da sam drugim ljudima drag i simpatičan, iako to u početku nisam, svojom neverbalnom komunikacijom kroz interakciju mogu promijeniti njihovo mišljenje. Možemo navesti niz sličnih primjera. Je li korisnost posjedovanja neistinitih vjerovanja plauzibilnija pod pretpostavkom teizma ili naturalizma? Također, opravdanost teističkog vjerovanja u Boga bi time bila dovedena u pitanje. Vjerovanje u Boga bi time bilo svedeno na korisnost za preživljavanje umjesto za istinitost. Craig i Plantinga tvrde kako je vjerovanje u Boga jedno od „pravih temeljnih vjerovanja“ što znači da je samo-evidentno i nije podložno evidencijskim kriterijima.¹¹¹ Tvrdnja da je vjerovanje u Boga izuzeto iz ovog argumenta, pozivajući se na „pravo temeljno vjerovanje“ ne čini se nekontroverzno budući da svatko može reći da je njegovo vjerovanje „pravo temeljno vjerovanje“ pa tako i naturalisti.¹¹² Dakle, iako Craig vjeruje da pozivanjem na teoriju evolucije kako bismo objasnili moral zapravo

¹⁰⁷ Rosenberg 2011., str. 90.-91.

¹⁰⁸ Lataster 2018., str. 116.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Lataster 2018., str. 117.

¹¹¹ Golubović 2020., str. 109.

¹¹² Lataster 2018., str. 116.

činimo genetičku pogrešku, njegovo tumačenje Plantinginovog evolucijskog argumenta zapravo bi dovelo do moralnog skepticizma, a ne dokazivanja tvrdnje da su moralne vrijednosti i dužnosti objektivne i nužne. Čini se kako ne-teist, umjesto vjerovanja u objektivne moralne vrijednosti i dužnosti može prihvatiti neku drugu meta-etičku teoriju poput teorije pogreške ili ne-kognitivizma.

2.3. Teorija božanskih zapovijedi

Moralnost utemeljena na Bogu ima više pristupa. Među katoličkim filozofima i teolozima utjecajan pristup je teorija naravnog zakona koji je u 13. stoljeću popularizirao Toma Akvinski.¹¹³ Prema Akvinskom, ne možemo znati kakav je Bog nego kakav nije. Na primjer, „Bog je dobar“ ne govori o samoj prirodi Boga, već to znači da Bog uzrokuje dobrotu u stvorenjima.¹¹⁴ Craig zastupa drugačiju moralnu teoriju, teoriju božanskih zapovijedi. Mnogima se ideja da ako postoji moralni zakon, postoji i moralni zakonodavac čini smislenom.¹¹⁵ Moralni principi nam govore što trebamo učiniti bez obzira sviđaju li nam se ili ne, a kako takve zapovijedi ponekad idu iznad ili protiv naredbi ljudskog autoriteta, time je privlačnija ideja da je taj autoritet natprirodan.¹¹⁶ Teorija božanskih zapovijedi tvrdi da je nešto dobro ili loše ako i samo ako je Bog tako rekao.¹¹⁷ Dakle, semantički gledano, „moralno ispravno“ zapravo znači „zapovijedeno od strane Boga“.¹¹⁸ Teorija božanskih zapovijedi ne tvrdi da Bog ljude podsjeća na njihove moralne obveze, već on pojedinim postupcima svojom voljom daje svojstva ispravnosti i pogrešnosti kao što neka ljudska vlast poput parlamenta donosi zakone koji vrijede za tu zemlju.¹¹⁹ Sasvim je moguće da neka ljudska vlada donese neke nepravedne zakone, međutim možemo napraviti distinkciju između pojmova „moralni zakoni“ i „ljudski zakoni“. Možemo li reći da postoji razlika između moralnih zakona i Božjih zakona? Pobornici teorije božanskih zapovijedi se ne bi složili, ali čini

¹¹³ Bracanović 2009., str. 43

¹¹⁴ Davies 2004., str. 26.

¹¹⁵ Berčić 2012., str. 297.

¹¹⁶ Mackie 1982., str. 102.

¹¹⁷ Everitt 2004., str. 131.

¹¹⁸ Bracanović str. 37.

¹¹⁹ Ibid.

se plauzibilnim tvrditi da se značenje „moralno ispravnog“ ipak razlikuje od „zapovijedenog od strane Boga“.¹²⁰ Što implicira teorija božanskih zapovijedi? Kao što su neki kritičari uočili, kad Bog ne bi postojao, stvari poput ljubavi, iskrenosti i pravednosti ne bi bile dobre zato što ih Bog nije zapovijedio.¹²¹ Mnogima se to ne čini uvjerljivim. Čini se kako su neke stvari čine dobrima ili lošima same po sebi, a ne temeljem Božjih zapovijedi.¹²² Može li ova teorija objasniti ono što želi dokazati? Pretpostavimo da Bog postoji i da nas je on stvorio. Imam li ja zahvalnost prema Bogu zbog toga što me stvorio ili Bog mora izdati zapovijed da budem zahvalan na tome što me stvorio? Slično pitanje postavlja se u Platonovom dijalogu između Sokrata i svećenika Eutifrona.¹²³ U dijalogu Sokrat i Eutifron raspravljaju o prirodi pobožnosti. Eutifron vjeruje da je pobožno ono što je bogovima drago te mu Sokrat postavlja pitanje: vole li bogovi djela zato što su pobožna ili su pobožna zato što ih vole?¹²⁴ Takvo pitanje zove se Eutifronova dilema. Iako je ona izvorno izložena protiv politeizma, može se primijeniti i na monoteističkog Boga. Je li X dobro zato što ga naređuje Bog ili Bog naređuje X zato što X je dobro.¹²⁵ Ako prihvatimo prvi odgovor, izgleda da je nešto dobro zato jer je Bog tako naredio. Argument protiv ovakve pozicije može se sažeti tvrdnjom da su neke radnje poput genocida uvijek moralno loše, ali Bog može narediti bilo koju radnju, čak i genocid.¹²⁶ Time se teorija božanskih zapovijedi suočava s izazovom da moralna ispravnost temeljena na Božjim zapovijedima postaje arbitrarna.¹²⁷ Sjetimo se samo kako Craig brani premisu da postoje objektivne moralne vrijednosti i dužnosti. On vjeruje kako nam naše intuicije daju pouzdane temelje za naše vjerovanje u objektivnost moralnih vrijednosti i dužnosti.¹²⁸ Kad bismo bili dosljedni, u ovom slučaju bismo morali odbaciti teoriju božanskih zapovijedi. Osim toga, prihvaćanje ove opcije ne može objasniti zašto bismo prihvatili Božje zapovijedi kad mi vjerujemo da su neke stvari intrinzično dobre ili loše. Kako bi Bog mogao učiniti neku radnju dobrom ili lošom? Zato što je tako naredio? Takvo objašnjenje zvuči cirkularno. Koja je relevantnost Božjih zapovijedi kad mi sami ne vjerujemo da je neka radnja dobra ili loša bez obzira na Božje zapovijedi? Teist može odgovoriti kako je

¹²⁰ Bracanović 2009., str. 37.-38.

¹²¹ Rasmussen i Leon 2021., str. 126.

¹²² Rasmussen i Leon 2021., str. 126.-127.

¹²³ Bracanović 2009., str. 38.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Berčić 2012., str. 298.

¹²⁶ Fisher 2014., str. 79.

¹²⁷ Bracanović 2009., str. 38.

¹²⁸ Craig 2008., str. 176.

Bog svemoguć i da on može provoditi moral kako želi. Samim time može kazniti i nagraditi one koji se pridržavaju ili ne pridržavaju njegovih zapovijedi.¹²⁹ Mogu li Božja kazna i nagrada biti izvor morala? Mnogi ljudi se ne bi složili. Čini se da više cijenimo nečiju iskrenost zato jer ta osoba vjeruje da je iskrenost vrлина od osobe koja je iskrena zato što se boji Božje kazne ako laže.¹³⁰ Možda bismo mogli obraniti ovu opciju tvrdeći kako Bog ne može narediti neke radnje poput genocida i slično, da Božja priroda Bogu onemogućava da naredi određene radnje no takvo rješenje bi se nekima moglo činiti cirkularno.¹³¹ Zato se Craigu ne sviđa ova opcija. On vjeruje kako su neke moralne istine nužne, ali želi izbjeći ateistički moralni platonizam.¹³² Naime, ako moralne istine postoje nezavisno od Boga, koju ulogu Bog može imati u moralu? Pod pretpostavkom da je sveznajuć, možemo reći da ih on zna ili pojašnjava, ali ne da je on izvor tih istina.¹³³ Samim time što ih zna se već pretpostavlja da one postoje nezavisno od Boga i da ih se može otkriti. Kako bi izbjegao arbitrarnost Božjih zapovijedi i zadržao uvjerenje kako su neke moralne istine nužne, Craig vjeruje kako su moralne istine ukorijenjene u njegovoj prirodi.¹³⁴ Postoje dodatni izazovi za ovu opciju. Craig opisuje Boga kao punog ljubavi, pravednog i slično, ali ne može tvrditi da je Božja priroda dobra zato što posjeduje te karakteristike jer bi time dobrota i pravednost postojale nezavisno od Boga.¹³⁵ Umjesto toga, Craig mora tvrditi suprotno, da su ljubav, pravednost i slične karakteristike dobre upravo zato jer su to Božje karakteristike, ali to bi značilo da kad bi Bog posjedovao druge karakteristike, onda bi te druge karakteristike bile dobre te da su ljubav i pravednost dobre samo zato jer su one Božje karakteristike.¹³⁶ Odbacivanjem teorije božanskog zakona, Craig i njegovi pobornici mogli bi izbjeći napade na Božje postupke opisane u Bibliji koji se pod pretpostavkom moralnog realizma čine neintuitivnima, kao i optužbu da bi Bog mogao narediti ono što smatramo zlim.¹³⁷ Kad bi Bog mogao narediti ono što većina ljudi smatra nemoralnim, mogli bismo zamisliti svijet u kojem je Bog naredio neke sasvim druge radnje poput ubojstva, laži i krađe kao moralne. Samim time ne bismo ni mogli znati koje su Božje prave naredbe.¹³⁸ Različiti ljudi mogli bi

¹²⁹ Davies 2004., str. 172.

¹³⁰ Everitt 2004., str. 134.

¹³¹ Fisher 2014., str. 80.-81.

¹³² Lataster 2018., str. 119.

¹³³ Everitt 2004., str. 132.

¹³⁴ Craig 2008., str. 182.

¹³⁵ Fodor 2018., str. 183.-184.

¹³⁶ Fodor 2018., str. 184.

¹³⁷ Lataster 2018., str. 120.

¹³⁸ Lataster 2018., str. 111.

opravdati vlastite naredbe kao izvršavanje Božjih postupaka. Može li Bog Biblije biti legitiman izvor morala? Čini se kako Bog opisan u Bibliji ne može biti izvor morala već odražava kulturu i način života određene skupine ljudi u određenom vremenu i prostoru.¹³⁹ Kako bi se objasnio moral pretpostavljajući teoriju božanskih zapovijedi, mora se priznati kako se ne može isključiti deizam, ali opis Boga u Bibliji može se bolje objasniti pod pretpostavkom naturalizma umjesto temelja za valjanu etičku teoriju.¹⁴⁰

3. Naturalističko objašnjenje morala

Snažan napredak znanosti doveo je do sve većih pokušaja da se naturalizira filozofija.¹⁴¹ Postoji više načina kako filozofija može pomoći znanostima poput biologije da shvati određena pitanja, ali takva potpora ide u oba smjera.¹⁴² Filozofi također postavljaju pitanje kakve znanstvene teorije se moraju razvijati?¹⁴³ Sve popularniji način kako filozofi dolaze do odgovora na pitanja naziva se naturalizam koji odbacuje tezu da je filozofija jasno odvojena od drugih znanosti, već bi trebala surađivati i oslanjati se na njih.¹⁴⁴ Prema naturalistima, objašnjenje mora ležati unutar prirodnog svijeta.¹⁴⁵ Drugim riječima, fizičke činjenice su dovoljne da se objasni određeni prirodni fenomen.¹⁴⁶ Strogi naturalisti vjeruju kako objašnjenje mora biti utemeljeno na prirodnim znanostima, dok neki pružaju slabiju tvrdnju da sve znanosti, a ne samo prirodne su dovoljne za objašnjenje, bez pozivanja na natprirodne entitete.¹⁴⁷ Zagovornici “naturalizirane” filozofije sve više koriste empirijske znanosti poput biologije kako bi odgovorili na određena pitanja poput morala.¹⁴⁸ Važno je napomenuti kako u ovom kontekstu naturalizam ne označava moralni naturalizam. Naturalizam u ovom kontekstu označava ono na što se moramo oslanjati

¹³⁹ Lataster 2018., str. 119.

¹⁴⁰ Lataster 2018., str. 120.-121.

¹⁴¹ Okasha 2002., str. 5.-6.

¹⁴² Garson 2015., str. 2.-3.

¹⁴³ Godfrey-Smith 2003., str. 149.

¹⁴⁴ Godfrey-Smith 2003., str. 149.

¹⁴⁵ Everitt 2004., str. 179.

¹⁴⁶ Rosenberg 2011., str. 24.

¹⁴⁷ Taliaferro & Marty, 2010., str. 158.

¹⁴⁸ Okasha 2002., str 2.

kada formuliramo filozofske teorije dok moralni naturalizam tvrdi kako unatoč popularnosti naturalizma, ostaje otvoreno pitanje je li to budućnost biologije no svakako se može prihvatiti slabiji, ali manje kontroverzni stav da filozofija ne bi smjela biti kontradiktorna s našim najboljim znanstvenim teorijama.¹⁴⁹ No zašto bismo moral nastojali objasniti pomoću prirodnih znanosti poput biologije, a ne zastupati tvrdnju da je moral zasebna ljudska ili božanska tvorevina? Argument u prilog naturalističkog objašnjenja morala jest tzv. “princip uzročne zatvorenosti fizičkog svijeta” kojeg Tim Crane navodi kao dovoljnost fizičkih uzroka koji dovode do fizičkih posljedica, uzimajući u obzir zakone fizike.¹⁵⁰ Prema tome, nema potrebe za pozivanjem natprirodnih objašnjenja budući da se sve može objasniti putem prirodnih zakona. Znanosti koje se koriste za objašnjenja u biologiji uključuju sociobiologiju, evolucijsku psihologiju, neuroznanost i ostale.¹⁵¹ Motivacija ovakvog pristupa je ta da se pruži objašnjenje, u ovom slučaju morala, koje mogu prihvatiti naturalist ili ne-naturalisti. Osoba može vjerovati u Boga i druga nadnaravna bića, a ujedno objasniti moral pomoću znanosti, tj. unutar fizičkog svijeta. Time bi takvo objašnjenje bilo manje kontroverzno od primjerice teističkog koji zahtijeva veći ontološki teret. No, je li pozivanje na znanost dovoljno da se objasni moral? Obično pravimo distinkciju između etičkih i znanstvenih pitanja. Znanost opisuje kakav svijet doista jest. S druge strane, etika propisuje kako bismo se trebali ponašati. Dakle, znanosti poput sociobiologije mogu pružati uzročno objašnjenje našeg ponašanja, ali ne i opravdanje.¹⁵² Evolucija može objasniti dio morala poput uzroka našeg moralnog ponašanja, ali moral koji je objašnjen samo na temelju evolucije neće biti svima uvjerljiv. Zato će se u ovom radu moral nastojati objasniti pozivanjem na ljudsku biologiju, racionalnost i pripadnost društvu.

3.1. Teorija evolucije

¹⁴⁹ Lewens 2007., str. 259.

¹⁵⁰ Jurjako i Malatesti 2022., str 35.

¹⁵¹ Garson 2015., str 52.

¹⁵² Berčić 1995., str. 43.-44.

Teorija evolucije putem prirodne selekcije zauzima značajno mjesto u biologiji te je ostavila dubok trag na filozofiju i društvene znanosti. Iako je prije sredine 19. stoljeća prevladavalo vjerovanje da je Bog zasebno stvorio svaku vrstu, Charles Darwin nije prvi koji je vjerovao u koncept evolucije kao nastanka i razvoja živih bića.¹⁵³ Darwinovi suvremenici, čak i njegov djed, nastojali su objasniti “transmutaciju” živih bića iz jedne u drugu, ali bez valjanog mehanizma.¹⁵⁴ Darwinova teorija počivala je na tri pretpostavke. Prvo, vrste nisu fiksne nego kroz vrijeme postoje određene promjene u populaciji.¹⁵⁵ Zatim je Darwin, zajedno s Alfredom Russelom Wallaceom prihvatio da sva živa bića potječu od jednog ili nekoliko zajedničkih predaka.¹⁵⁶ Implikacija ideje “drva života” je da su različite populacije bioloških vrsta srodne putem zajedničkog pretka.¹⁵⁷ Konačno, Darwin je očuvanje organizama u populaciji koji su preživjeli i reproducirali se, a njihovi potomci se prilagodili okolišu, nazvao prirodnom selekcijom.¹⁵⁸ Važno je napomenuti kako sam koncept prirodne selekcije nije teorija evolucije, već je prirodna selekcija jednostavan mehanizam koji proučava promjene u populaciji, a temelji se na varijaciji, *fitnessu* i nasljedstvu.¹⁵⁹ Da bi se odvila prirodna selekcija, mora postojati varijacija u genima ili fenotipima u populaciji.¹⁶⁰ Uzmimo na primjer varijaciju u brzini trčanja među zebra. Neke zebre su brže od predatora te su tako uspjele preživjeti i ostaviti potomke.¹⁶¹ Sposobnost preživljavanja i reproduciranja je ono što nazivamo *fitness* koji uključuje prilagodbu okolišu kao što je sposobnost nekih biljaka da prikupe više Sunčeve svjetlosti od nižih biljaka.¹⁶² Posljednji uvjet da se odvije prirodna selekcija jest da potomci slične roditeljima.¹⁶³ Ako se vratimo na primjer populacije zebra, možemo zaključiti da zebre koje su preživjele i razmnožavale se, su prenijele svojim potomcima sposobnost brzog trčanja te su se takve jedinice prilagodile okolišu, a sporije nisu.¹⁶⁴ Iako Darwin vjerojatno nije imao na umu prenošenje i nastavak gena, moderna genetika je zahvaljujući radu Gregora Mendela uspjela

¹⁵³ Okasha 2002., str 9.

¹⁵⁴ Garson 2015., str 18.

¹⁵⁵ Ibid

¹⁵⁶ Ibid

¹⁵⁷ Sober 2018., str. 7.-8.

¹⁵⁸ Okasha 2002., str 9.

¹⁵⁹ Garson 2015., str 20.

¹⁶⁰ Garson 2015., str 20.

¹⁶¹ Sober 2018., str 9.

¹⁶² Okasha 2002., str 10.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Sober 2018., str. 9.

pomnije objasniti ovaj uvjet.¹⁶⁵ Ideju prirodne selekcije Darwin je preuzeo od viktorijanskog demografa Thomasa Malthusa koji je tvrdio da se ljudska populacija drastično povećava u odnosu zalihe hrane.¹⁶⁶ Na sličan način, Darwin je argumentirao kako se svi organizmi natječu za preživljavanje te se više jedinki rodi nego ih može preživjeti u prirodi.¹⁶⁷ Sama prirodna selekcija nije proces koji vodi prema idealnoj ili savršenoj vrsti već konstantno osposobljava živa bića prema prilagodbi i preživljavanju kroz duži vremenski period.¹⁶⁸ Iako se Darwinova teorija evolucije putem prirodne selekcije pokazala potkrijepljenom i argumentiranom nakon što je formulirana, naišla je na odbijanje od strane mnogih religioznih ljudi, od Darwinovog vremena do danas.¹⁶⁹ Prirodni svijet više se nije činio kao mjesto harmonije i ravnoteže koju je stvorio Bog, već kao krvava i gruba borba za opstanak.¹⁷⁰ Osim među znanstvenicima, teorija evolucije putem prirodne selekcije prihvaćena je među raznim religijama poput Katoličke Crkve koja ju odobrava no ako evolucijska teorija može objasniti razvoj života na Zemlji, preostaje pitanje je li Bog potreban za objašnjenje morala ili je evolucija dovoljna? Richard Dawkins u “Sebičnom genu” tvrdi da je nemilosrdna sebičnost dominantna osobina koju treba očekivati od uspješnog gena.¹⁷¹ Dawkins navodi primjer gangstera iz Chicaga. Kad bismo čuli za uspješnog gangstera koji je doživio duboku starost i konkurirao protivnicima tijekom života, mogli bismo pretpostaviti da je riječ o žilavom čovjeku koji je bio sposoban koristiti oružje i privlačiti odane prijatelje.¹⁷² Unatoč tome čini se da uočavamo kako postoje ponašanja među ljudima i životinjama koje nazivamo altruističnima. Odrasla osoba će dati hranu gladnom djetetu ili će muškarac ustupiti svoje sjedalo trudnici ili starici. Biološki altruistično ponašanje smanjuje *fitness* jedinke koja ga obavlja u korist drugoga.¹⁷³ Postavlja se pitanje zašto bi biološka jedinka smanjila svoj *fitness* kako bi povećala tuđi? Jedan od odgovora daje nam tzv. selekcija srodnika. Srodnici se mogu definirati kao pojedinci koji su genetski slični ili imaju zajedničkog pretka, a obično uključuju našu djecu, braću i sestre te ostale rođake.¹⁷⁴ William Hamilton nastojao je

¹⁶⁵ Sober 2018., str. 11.

¹⁶⁶ Okasha 2002. str 9.

¹⁶⁷ Okasha 2002., str 10.-11.

¹⁶⁸ Garson 2015., str 21.

¹⁶⁹ Okasha 2002., str 23.-24.

¹⁷⁰ Garson 2015., str 19.

¹⁷¹ Dawkins 2006., str. 12.

¹⁷² Dawkins 2006., str 12.

¹⁷³ Lewens 2007., str. 185.

¹⁷⁴ Garson 2015., str. 36.

pokazati kako nesebičan čin poput pomaganja bratu može povećati *fitness* i očuvati gene jedinki koja je altruistična.¹⁷⁵ Za Hamiltona, selekcija srodnika je zapravo sebična jer moj brat kao i moje dijete nosi 50% mojih gena.¹⁷⁶ Pomažući svom bratu ili nekom drugom rođaku, ja zapravo omogućavam da moji geni nastave preživljavati. To znači i da ako jedinka koja se žrtvovala dijeli altruistične gene zajedno sa svojom djecom ili rođacima, ti geni će nastaviti preživljavati kroz njih te se altruizam tako može proširiti kroz grupu. Sličan primjer su roditelji koji brinu za svoju djecu. Iako je mnogim roditeljima stalo do njihove djece, njihova briga igra ulogu u njihovom preživljavanju. Biološki gledano, roditelji koji brinu o svojoj djeci će nastaviti svoju vrstu, tj. gene putem njihovog potomstva. Time se pomoću evolucije dio morala može objasniti sebičnošću svake individue da nastavi svoju vrstu.

3.2. Teorija igara

Političke i društvene promjene tijekom 20. stoljeća poput upotrebe nuklearnog oružja u Drugom svjetskom ratu te Hladnog rata između SAD-a i SSSR-a navele su znanstvenike iz područja matematike, ekonomije i političkih znanosti da proučavaju način suradnje između dvije strane. Proučavanje kako međusobni izbori djelatnika dovode do ishoda, s obzirom na njihove preferencije, pri čemu dotični ishodi možda nisu bili namjerni od strane niti jednog od subjekata, nazvano je teorijom igara.¹⁷⁷ Prvu osnovnu matematičku formulaciju dao je John von Neumann zajedno s Oskarom Morgensternom 1944. godine te se ubrzo počela primijenjivati na razna područja. Vidjeli smo kako evolucija objašnjava razvoj altruističnog ponašanja među rođacima no što je sa situacijama u kojim pomažemo ljudima koji nam nisu u rodu? Postoje altruisti koji nisu genetski srodni, ali se svjesno odlučuju udružiti ili si međusobno pomagati zbog raznih kulturoloških razloga.¹⁷⁸ Odgovor na to pitanje možemo naći u teoriji igara. Teorija igara često se prikazuje u obliku zatvorenikove dileme.¹⁷⁹ Zamislimo situaciju u kojoj smo moj partner i ja uhvaćeni zbog obavljanja neke kriminalne radnje. Odvojeni smo i odvedeni na ispitivanje.

¹⁷⁵ Wilson 1975., str. 56.

¹⁷⁶ Garson 2015., str. 36.

¹⁷⁷ Game Theory: <https://plato.stanford.edu/entries/game-theory/> (pristupljeno 2.8.2024.)

¹⁷⁸ Garson 2015., str. 37.

¹⁷⁹ Berčić 2012., str. 167.

Policajac je porazgovarao sa svakim od nas zasebno i zna da smo krivi, ali to ne može dokazati no može nam dati neku manju kaznu. Svakom nudi istu ponudu. Ako priznam zločin za koji me se optužuje, mene će pustiti, a moj partner će dobiti maksimalnu kaznu za taj zločin, ali ako obojica šutimo, dobit ćemo manju kaznu.¹⁸⁰ Moj partner je dobio istu ponudu kao i ja, ali ne možemo komunicirati niti mogu znati njegovu odluku. Isplati li mi se priznati zločin i osuditi mog partnera ili šutjeti i riskirati da me osude na maksimalnu kaznu? Budući da ne znam njegovu odluku, isplati mi se priznati zločin i izdati svog partnera.¹⁸¹ Ova situacija možda bi imala drugačiji ishod kad bih ja poznavao osobu s kojom surađujem, ako joj vjerujem i planiram nastaviti suradnju u budućnosti. U tom slučaju obojici bi nam bilo bolje kad bismo šutjeli i dobili manju kaznu nego da jedan od nas dobije maksimalnu kaznu. Pitanje je bih li uopće bio siguran kad bi me policija pustila jer moj partner iz prkosa može narediti ili platiti nekom drugom kriminalcu da me ozlijedi ili ubije iz osвете. Što nam to govori o moralu? Čini se da je u mnogim situacijama za mene isplativije da činim ono što je bolje za sve ljude nego ono što je u mom neposrednom vlastitom interesu.¹⁸² Drugim riječima, isplati mi se biti moralan. Kako uopće osigurati da se takva odluka provodi? U jednokratnoj zatvorenikovoј dilemi, isplati mi se izdati, ali također mi se isplati izdati ako znam koliko puta će se igra ponavljati između mene i druge osobe. Međutim, u stvarnom životu rijetko kad znamo točan broj ograničenih igara s jednom ili više osoba, tj. ne znamo koliko puta ćemo se susretati i morati ponoviti situaciju opisanu u zatvorenikovoј dilemi. Američki politički znanstvenik Robert Axelrod analizirao je poznatu zatvorenikovu dilemu u pokušaju da otkrije optimalnu strategiju koju bi igrač mogao primijeniti u interakciji s drugim ljudima.¹⁸³ U zatvorenikovoј dilemi igraju dva igrača te svaki ima mogućnost surađivanja ili izdaje. Tako se mogu dobiti četiri kombinacije uzevši u obzir moj odabir i odabir igrača. Ako ja odigram suradnju, a moj protivnik izdaju, onda sam ja na gubitku, isto je u suprotnoј situaciji.¹⁸⁴ Ako obojica odigramo suradnju, svaki dobije nagradu, a ako obojica izdajemo, obojica smo na gubitku.¹⁸⁵ Pretpostavimo da su oba igrača racionalni i traže vlastiti interes. U tom slučaju bi bilo najbolje kad bih ja izdao, a protivnik odigrao suradnju no protivnički igrač razmišlja isto. U jednoј igri obojici se isplati izdati jer je veći gubitak ako ja

¹⁸⁰ Berčić 2012., str. 169.

¹⁸¹ Berčić 2012., str. 169.-170.

¹⁸² Berčić 2012., str. 170.

¹⁸³ Dawkins 2006., str. 232.

¹⁸⁴ Dawkins 2006., str. 232.-233.

¹⁸⁵ Ibid.

suradnjom, a protivnik izdaje no u ponavljanoj dilemi povećava se vjerojatnost suradnje jer obojica želimo biti na dobitku, a ako poznajemo protivnika, prošlu suradnju i ako ne znamo koja igra je zadnja, isplati nam se surađivati dokle god on nastavi sa suradnjom.¹⁸⁶ Axelroda je zanimalo kako pod pretpostavkom ganjanja sebičnog interesa može proizaći suradnja među igračima te koja je najbolja strategija da se to postigne.¹⁸⁷ Na turnirima je konzistentno pobjeđivala strategija nazvana TIT FOR TAT. TIT FOR TAT ima jednostavne smjernice: izbjegava nepotreban sukob, surađuje dokle god drugi igrači surađuju, a kada drugi igrač prestaje surađivati, kažnjava se takav oblik izdaje.¹⁸⁸ Axelrod navodi stvaran primjer iz povijesti koji se temelji na strategiji TIT FOR TAT. Tijekom Prvog svjetskog rata, vojnici sa obje suparničke strane, za razliku od časnika, nisu htjeli međusobno ratovati.¹⁸⁹ Gotovo sponatno, razvila se suradnja temeljena na reciprocitetu budući da su vojnici preferirali suzdržavanje od sukoba i stvarnog nanošenja štete od stvarnog sukoba.¹⁹⁰ Naučili su međusobno komunicirati da izbjegnu sumnje časnika, ali su pokazivali drugoj strani da su spremni ratovati ako druga strana započne sukob.¹⁹¹ Časnici su bezuspješno pokušali izbjeći takvo ponašanje neprijateljskih vojnika mijenjanjem trupa na fronti, ali su stari vojnici podučavali nove vojnike ovoj strategiji.¹⁹² Časnici su vjerovali kako će napadima na neprijatelje uspjeti eliminirati takvo ponašanje no može se tvrditi kako jedan od razloga zašto su britanski časnici inzistirali na borbi protiv Nijemaca je taj da pokažu francuskim saveznicima da su spremni boriti se.¹⁹³ Želja britanskih časnika da nastave savezništvo s Francuzima također je jedan od opisa situacije zatvorenikove dileme i recipročne suradnje. Zamislimo primjer grupe studenata koji se dogovore da će svaki nabavljati skriptu iz određenog predmeta. Svakom studentu se isplati naći skriptu za jedan predmet kako bi mu drugi nabavili ostale. Studenta koji ne nabavlja skripte će ostali članovi izbaciti iz grupe jer nastoji koristiti prednosti pripadanja grupi bez uloženog napora. Prema strategiji TIT FOR TAT, kad bi student koji je prije izbjegavao pisanje skripti, kad bi počeo nabavljati skripte za druge kolege, moglo bi ga se vratiti u društvo drugih studenata. Izložena ovako, izgleda da naizgled altruistična ponašanja idu u prilog teoriji egoizma.

¹⁸⁶ Dawkins 2006., str 235.-236.

¹⁸⁷ Axelrod 1984., str. 6.

¹⁸⁸ Axelrod 1984., str. 20.

¹⁸⁹ Axelrod 1984., str. 80.

¹⁹⁰ Axelrod 1984., str. 77.-78.

¹⁹¹ Axelrod 1984., str. 79.-80.

¹⁹² Axelrod 1984., str. 80.-81.

¹⁹³ Axelrod 1984., str. 82.-83.

3.3. Društveni ugovor

Čovjek je društveno biće. Rađamo se, živimo i umiremo u određenoj vrsti zajednice. Mnoga društva funkcioniraju prema principu podjele rada prema kojem se svaki pojedinac unutar zajednice opredjeljuje za određenu vrstu posla kojom će doprinositi drugima. Time smo i međusobno ovisni jedni o drugima. Pitanja kako organizirati državu i kakva vlast je legitimna su pitanja kojima se obično bavi filozofija politike, ali je usko povezana s etičkim pitanjima.¹⁹⁴ Na pitanja zašto biti moralan te kako opravdati moral uspješno se postavlja teorija društvenog ugovora. Teorije društvenog ugovora u etici i filozofiji politike moralne norme i društveni poredak opravdavaju i objašnjavaju pozivanjem na implicitni ili eksplicitni dogovor među pojedincima.¹⁹⁵ Dakle, ugovor se sklapa na uzajamnu korist.¹⁹⁶ Kao jedan od glavnih teoretičara društvenog ugovora je Thomas Hobbes. On se pita kakav bi život bio da ljudi ne žive u društvu te se takvo hipotetičko stanje u literaturi naziva prirodno stanje.¹⁹⁷ Za Hobbesa, život u prirodnom stanju bio bi kratak, opasan i neugodan.¹⁹⁸ Za Hobbesa se isplati izbjeći prirodno stanje te ćemo odustati od nekih sloboda i pridržavati se nekih pravila dokle god se drugi budu njih pridržavali.¹⁹⁹ No ne mora se u potpunosti prihvatiti Hobbesova teorija koja prirodno stanje mijenja autoritarnom državom.²⁰⁰ Ono što možemo prihvatiti jest Hobbesova motivacija da se moral utemelji na racionalnom pristanku i dogovoru kako bi se izbjeglo prirodno stanje. Privlačniji oblik društvenog ugovora u etici i filozofiji politike nudi John Rawls. Kad bi nas netko pitao zašto se ponašamo moralno mnogi bi odgovorili da kada bismo se svi ponašali nemoralno, društvo bi se našlo u kaosu i život bi bio neprihvatljiv. Jedna od opcija u teoriji društvenog ugovora je Rawlsov koncept vela neznanja što znači da bismo prilikom stvaranja društva trebali voditi računa kao da nećemo znati koji će biti naš položaj u društvu.²⁰¹ Rawlova

¹⁹⁴ Berčić 2012., str. 157.

¹⁹⁵ Berčić 2012., str. 158.

¹⁹⁶ Berčić 2012., str. 159.

¹⁹⁷ Berčić 2012., str. 162.

¹⁹⁸ Hobbes 1651., XIII. poglavlje

¹⁹⁹ Berčić 2012., str. 165.

²⁰⁰ Berčić 2012., str. 167.

²⁰¹ Berčić 2012., str. 176.

teorija nije bez kritika, ali je alternativa Hobbesovoj teoriji te se društvenougovorna teorija čini plauzibilnom.

3.4. Usporedba teizma i naturalizma

Teizam i naturalizam predstavljaju se kao dvije drugačije metafizičke teorije. Teizam tvrdi kako postoji Bog kao nadnaravno biće koje je stvorilo svijet, dok snažni naturalizam tvrdi kako je sve što postoji prirodno. Dakle, prema snažnom metafizičkom naturalizmu sve se može objasniti unutar fizičkog svijeta pozivanjem na empirijske znanosti te nema potrebe za pretpostavljanjem natprirodnih entiteta poput Boga. Teizam ima određene prednosti. Osim tendencije da se objasni moral, teizam nastoji objasniti cjelokupnu stvarnost. Pretpostavka teizma ima smisla zajedno s moralnim realizmom, no u meta-etici, čini se kako je teizam ograničen prvenstveno na obranu moralnog realizma. S druge strane, iako naturalizam ima ograničenja oslanjajući se na postojanje fizičkog svijeta, čini se kako je glavna prednost naturalizma oslanjanje na prirodne znanosti. Je li naturalizam održiv kao metafizička teorija ostaje otvoreno pitanje no naturalizam čini se može objasniti moral oslanjanjem na prirodne uzročne veze. Veliki broj naturalista su moralni realisti.²⁰² Čini se kako je za moralne realiste plauzibilnije prihvatiti naturalističku perspektivu, prvenstveno ukazivajući na probleme unutar teizma poput Eutifronove dileme.²⁰³ Osim moralnog teizma, za razliku od teista koji su ograničeni na moralni realizam ovisan o Bogu, naturalistu su otvorene opcije što se tiče meta-etičkih teorija što znači ako se pokaže da je moralni realizam neistinit, naturalist može prihvatiti gotovo bilo koju drugu kognitivističku ili ne-kognitivističku meta-etičku teoriju. Može se činiti kako je time naturalistička teorija slaba jer ne dokazuje mnogo, ali omogućava naturalistu da brani i razvija meta-etičku teoriju koja teistu nije dostupna. Naturalistička ontologija je ekonomičnija. Ona ne pretpostavlja entitete koji su kontroverzni nego na temelju zajedničkih pretpostavki može objasniti moral. To ne znači da teist ne može prihvatiti takvo objašnjenje. Svakako može, ali ako

²⁰² Rasmussen i Leon 2021., str. 124.

²⁰³ Rasmussen i Leon 2021., str. 124.-125.

se moral može objasniti pozivanjem na prirodu i fizičke činjenice, nema potrebe za pretpostavkom da Bog postoji.

Zaključak

U radu je izložen moralni argument Williama Lanea Craiga. Iako je argument valjan čini se da Craigove premise nisu imune na kritiku. Prva premisa Craigovog argumenta nije obranjena te se čini kako teizam nije ključan za moral. Ne-teisti mogu vjerovati u moralni realizam bez vjerovanja u Boga. U obrani druge premise, Craig se bezuspješno oslanja na Plantingin evolucionarni argument protiv naturalizma koji ne dokazuje što želi dokazati, a kad bi bio uspješan, potkopao bi razloge za Craigovu drugu premisu. Osim toga čini se da teorija božanskih zapovijedi nije imuna na Eutifronovu dilemu. U konačnici, čini se da je naturalističko objašnjenje morala bolje prihvatiti nego teističko.

Literatura

1. Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*. Basic Books.
2. Berčić, B. (1995). *Realizam, relativizam, tolerancija*. Hrvatski kulturni dom Rijeka
3. Berčić, B. (2012). *Filozofija*. IBIS-grafika, Zagreb
4. Bracanović, T. (2009). *Normativna etika: Uvod i pregled suvremenih teorija*. KruZak.
5. Craig, W. L. (2008). *Reasonable Faith: Christian Truth and Apologetics* (3rd ed.). Crossway Books.

6. Davies, B. (2004). *An Introduction to the Philosophy of Religion* (3rd ed.). Oxford University Press.
7. Dawkins, R. (2006). *Sebični gen* (P. Kružić, prev.). Treće izdanje. Zagreb: Izvori
8. Dictionary of Philosophy of Religion. (2010). *A Dictionary of Philosophy of Religion*. Continuum.
9. Everitt, N. (2004). *The Non-Existence of God*. Routledge.
10. Fisher, A. (2014). *Metaethics: An Introduction*. Routledge.
11. Fodor, J. (2018). *Unreasonable Faith: A Critique of Religious Dogma*. Free Press.
12. Garson, J. (2015). *The Biological Mind: A Philosophical Introduction*. Routledge.
13. Golubović, A. (2020). *Odabrana pitanja filozofije religije*. Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka.
14. Godfrey-Smith, P. (2003). *Theory and Reality. An introduction to the philosophy of science*. University of Chicago Press
15. Hobbes, T. (1651). *Levijatan* (Translated by Miladin Živanović). Zavod za izdavanje udžbenika (2001).
16. Jurjako, M. i Malatesti, L. (2022). *Filozofija uma: Suvremene rasprave o odnosu uma i tijela*. Sveučilište u Rijeci. Filozofski fakultet. Rijeka
17. Lataster, R. (2018). *The Case Against Theism: Why the Evidence Disproves God's Existence*. Springer.
18. Lewens, T. (2007). *Darwin*. Routledge.
19. Mackie, J. L. (1982). *The Miracle of Theism: Arguments For and Against the Existence of God*. Oxford University Press.

20. Okasha, S (2002.) *Philosophy of Biology: A Very Short Introduction*. Oxford University Press
21. Oppy, G. (2006). *Arguing About Gods*. Cambridge University Press.
22. Rasmussen, J., & Leon, F. (2021). *Is God the best explanation of things?* Palgrave Macmillan
23. Rosenberg, A. (2011). *The atheist's guide to reality: Enjoying life without illusions*. W.W. Norton & Company.
24. Sober, E. (2000). *Philosophy of Biology* (2nd ed.). Westview Press.
25. Swinburne, R. (2008)., “What Difference Does God Make to Morality?”, in (ed.) R. K. Garcia and N. L. King, *Is Goodness without God good enough?*, Rowman and Littlefield, 151-163.
26. Taliaferro, C., & Marty, E. J. (Eds.). (2010). *The dictionary of philosophy of religion*. Continuum.
27. Wilson, E., O. (1975). *Sociobiology: The new synthesis*. Harvard University Press.
28. Game Theory: <https://plato.stanford.edu/entries/game-theory/> (pristupljeno 2.8.2024.)
29. Moral Arguments for the Existence of God
<https://plato.stanford.edu/entries/moral-arguments-god/> (pristupljeno 14.7.2024.)